

Я. А. Нагрибельний, Херсонська державна морська академія

РОЗВИТОК ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ ЯК НАУКИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Нагрибельний Я. А.

Розвиток історії педагогіки як науки в незалежній Україні

У статті розкрито проблему розвитку історії педагогіки як науки в незалежній Україні; окреслено пріоритетні напрями, що є предметом наукових розробок дослідників, зокрема: мета і завдання історії педагогіки як науки, сучасні підходи до висвітлення історії становлення українських та зарубіжних університетів, зміст навчально-методичного супроводу для здобувачів вищої освіти; описано вимоги до змісту чинних підручників, які виступають одночасно і засобом формування педагогічного мислення у майбутніх учителів, і засобом педагогічного пізнання; визначено тематику переорієнтування науковців із студіювання загальних питань історичного контексту педагогіки на дослідження таких актуальних аспектів: характеристика підходів до висвітлення історії становлення українських та зарубіжних університетів у хронологічних межах певного історичного періоду крізь призму загального розвитку освіти; аналіз змісту чинних підручників і навчальних посібників з історії педагогіки з урахуванням здобутків і тенденцій в історії української педагогічної думки; з'ясування й визначення теоретико-методологічних засад історії педагогіки як науки; з'ясування причин недооцінювання історико-педагогічного знання як компонента педагогічної підготовки в структурі університетської освіти та прагнення науковців привернути увагу закладів вищої освіти до значення історії педагогіки як науки для вирішення актуальних проблем підготовки майбутніх фахівців до подальшої практико-орієнтовної діяльності в закладах освіти.

Ключові слова: історія педагогіки як наука, підручники й навчальні посібники з історії педагогіки, об'єкт і предмет історії педагогіки як науки, пріоритетні напрями розвитку історії педагогіки як науки.

Нагрибельный Я. А.

Развитие истории педагогики как науки в независимой Украине

В статье раскрыта проблема развития истории педагогики как науки в независимой Украине; очерчены приоритетные направления, которые являются предметом научных разработок исследователей, в частности: цель и задание истории педагогики как науки, современные подходы к освещению истории становления украинских и зарубежных университетов, содержание учебно-

методического сопровождения для добытчиков высшего образования; описаны требования к содержанию действующих учебников, которые выступают одновременно и средством формирования педагогического мышления у будущих учителей, и средством педагогического познания; определена тематика переориентирования ученых из изучения общих вопросов исторического контекста педагогики на исследование таких актуальных аспектов: характеристика подходов к освещению истории становления украинских и зарубежных университетов в хронологических пределах определенного исторического периода сквозь призму общего развития образования; анализ содержания действующих учебников и учебных пособий из истории педагогики с учетом достижений и тенденций в истории украинской педагогической мысли; выяснение и определение теоретико-методологических принципов истории педагогики как науки; выяснение причин недооценивания историко-педагогического знания как компонента педагогической подготовки в структуре университетского образования и стремления ученых привлечь внимание заведений высшего образования к значению истории педагогики как науке для решения актуальных проблем подготовки будущих специалистов к дальнейшей практико-ориентированной деятельности в заведениях образования.

Ключевые слова: история педагогики как наука, учебники и учебные пособия по истории педагогики, объект и предмет истории педагогики как науки, приоритетные направления развития истории педагогики как науки.

Постановка проблеми дослідження: Сучасний етап розвитку Української держави, соціально-економічні трансформації, суспільно-політичні виклики винятково актуалізують проблему теоретичного осмислення векторів поступу педагогічної науки, а також обґрунтування шляхів максимального наближення її до потреб освітньої практики. Окреслений суспільний контекст спонукає науковців до активного досягнення позитивного впливу педагогічної спадщини на оновлений зміст української педагогічної освіти.

Мета статті полягає в окресленні векторів розвитку історії педагогіки як науки в незалежній Україні, актуалізації пріоритетів у царині історії педагогіки як науки з урахуванням здобутків, невирішених проблем, глобалізаційних процесів та викликів як у науковій, так і в освітній галузях.

У дослідницькій парадигмі педагогічної галузі знань проблема становлення й розвитку історії педагогіки як науки завжди привертала увагу багатьох науковців (К. Аймедов, А. Алексюк, Л. Артемова, В. В. Бабієнко,

В. А. Бабієнко, Л. Березівська, О. Васлюк, О. Дубасенюк, І. Зайченко, С. Золотухіна, В. Кравець, М. Левківський, В. Лозова, П. Лузан, В. Сторож, О. Сухомлинська, В. Федорчук та ін.).

Нині проблема узагальнення історико-педагогічних надбань посідає одне з чільних місць у педагогічній науці (М. Богуславський, О. Губка, Н. Дічек, В. Кузь, М. Кукурудзяка, О. Мельничук, Н. Осьмук, Ю. Руденко, М. Рисіна, А. Сбруєва, М. Собчинський, О. Сухомлинська та ін.). Учені акцентують, що в процесі реформування освіти загалом і вищої педагогічної зокрема в контексті світових і європейських викликів набуває актуальності історія педагогіки як науки, з'ясування її пріоритетних напрямів, визначення теоретико-методологічних засад історії педагогіки як науки.

Сучасна українська педагогічна наука, зокрема її історико-педагогічна галузь, переорієнтована із студіювання загальних питань історичного контексту педагогіки на дослідження актуальних аспектів, зумовлених викликами сьогодення, як-то:

- характеристика сучасних підходів до висвітлення історії становлення українських та зарубіжних університетів у хронологічних межах певного історичного періоду крізь призму загального розвитку освіти;
- аналіз змісту чинних підручників і навчальних посібників з історії педагогіки з урахуванням здобутків і тенденцій в історії української педагогічної думки;
- з'ясування й визначення теоретико-методологічних засад історії педагогіки як науки;
- з'ясування причин недооцінювання історико-педагогічного знання як компонента педагогічної підготовки в структурі університетської освіти та прагнення науковців привернути увагу закладів вищої освіти до значення дисципліни для вирішення актуальних проблем теорії й практики освіти загалом: дослідження організаційних та змістових засад української вищої освіти в період незалежної України;

- студіювання закономірностей впливу досвіду попередників на структуру, зміст, принципи й методи навчання у сучасних вищих закладах освіти;
- аналіз змісту перших українських нормативно-правових документів (Державна національна програма «Освіта: Україна XXI століття»; Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту») [3; 4; 12; 16].

У результаті опрацювання спеціальної літератури встановлено, що історія педагогіки як науки відіграла й донині відіграє провідну роль у підготовці вчителів, викладачів вищих навчальних закладів освіти як у зарубіжних університетах, так і в незалежній Україні.

Історія педагогіки як наука має давню історію й ґрунтується на засадах хронологічно-тематичного підходу, на сучасних теоретико-методологічних засадах, досліджує історію становлення університетів від давнини і до сьогодення, їх структуру, організацію, зміст освіти, що й дає змогу здійснити порівняльно-історичний аналіз задля осмислення взаємовідносин впливу тих чи тих здобутків у розробленні принципів, підходів, прийомів і методів навчання.

Об'єктом історії педагогіки як науки дослідники визначають ступінь розробленості історико-педагогічної науки, історико-педагогічні надбання, що напрацьовувалися впродовж багатьох років у теорії й практиці підготовки майбутніх фахівців в умовах закладу вищої освіти.

Предметом історії педагогіки як науки більшість науковців (А. Алексюк, Л. Березівська, В. Бондар, О. Дубасенюк, В. Кравець, В. Кузь, Ю. Руденко, О. Сухомлинська) вважають усю педагогічну теорію про критичне осмислення історико-педагогічного досвіду, оцінку діяльності закладів освіти, ретельний аналіз явищ, феноменів, подій і персоналій, тематику наукових зацікавлень дослідників історії педагогіки певного періоду.

В історико-педагогічних дослідженнях у роки незалежної України науковцями здійснено опис великого фактологічного матеріалу про досвід і діяльність братських шкіл, Кирило-Мефодіївського братства, земств, громад, закладів колишнього радянського періоду, з'ясовано вплив на трактування

історико-педагогічного процесу педагогічної думки діаспори, розкрито діяльність в еміграції видатних постатей української педагогіки, зокрема Софії Русової, Івана Огієнка, Спиридона Черкасенка, Г. Ващенка та ін. [9; 10; 11; 12; 15].

У студіях К. А. Аймедова, М. Боришевського, О. Дубасенюк, М. Левківського, С. Сторожа, Л. Проколієнко, В. Федорчука розкрито неоціненний внесок у педагогічну науку представниками гуманістичної педагогіки (К. Ушинського, Я. Корчака, А. Макаренка, В. Сухомлинського), теорію про текстотворчу та організаційну діяльність у колективі кожної особистості [9; 11; 12].

Історія педагогіки як наука прагне віднайти шляхи найбільш результативного навчання, зокрема визначити мету виучуваної теми дисципліни загалом, обґрунтовувати й добирати принципи, підходи, методи навчання, вмотивовувати ефективні технології навчання, вчить виявляти недоліки в навчанні і долати їх.

Як наукова галузь історія педагогіки постійно розвивається. Її розвиток зумовлюється низкою джерел, з-поміж яких найважливішими є законодавчі документи й положення про освіту, передовий досвід українських та зарубіжних закладів вищої освіти, критичне використання спадщини минулого, історико-педагогічного контексту великої кількості педагогічних персоналій, дані наукових досліджень, історико-педагогічних розвідок, присвячених актуальним проблемам освіти і науки.

Вихідні положення законодавчої бази та нормативні документи (Закони України «Про вищу освіту», «Про освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти України в XXI ст.) зорієнтовують освітян на докорінне переосмислення освітньої парадигми, актуалізацію змісту, розроблення технологій успішного фахівця, створення життєвого простору, спрямованого на розвиток і саморозвиток компетентного вчителя, який уміє творчо розв'язувати проблеми

професійного й особистісного характеру, прагне позитивних змін у житті своєї країни.

Передовий досвід української й зарубіжної шкіл досить важливе джерело розвитку історії педагогіки як науки. Досвід професорсько-викладацьких колективів, окремих творчих персоналій, що досягають найкращих показників у навчанні та підготовці майбутніх фахівців, збагачує історію педагогіки за умови, якщо досвід персоналій та аналіз їх роботи будуть спрямовані на узагальнення передового, що є в кожному виучуваному досвіді, з наступним перенесенням й трансформуванням його в практику закладів вищої освіти.

Сучасну теорію історії педагогіки, безумовно, збагачує і критичне використання дисертаційних досліджень, історико-педагогічних розвідок. Для сучасної історії педагогіки як науки, її становлення, розвитку, характерні, як стверджує О. Сухомлинська, такі риси: 1) відсутність системного аналізу всього проблемного поля історико-педагогічної науки; 2) етно-центризм історико-педагогічної думки, яка майже повністю зосереджена на українській проблематиці. Є праці і статті, де ніхто і ніщо тут не аналізується окремо, все існує в нерозрізненій, сакральній, тисячолітній цілості; 3) відсутність порівняльних історико-педагогічних досліджень, або ж тих, які говорять про культурні, педагогічні впливи, про приналежність української школи й педагогічної думки до європейської цивілізації з її ієрархією цінностей; 4) потребують перегляду загальні концептуальні засади історико-педагогічної науки, її понятійно-термінологічний апарат. Саме тому, на думку О. Сухомлинської, історик педагогіки має неупереджено й об'єктивно розкрити й пояснити минуле освіти й педагогічної думки та, крізь призму особливостей сучасності, спонукати до конструктивних змін в освіті і вихованні [16, с. 41].

Теорія історії педагогіки допомагає майбутнім учителям, викладачам закладів вищої освіти вибирати шляхи, засоби, методи навчання, надаючи перевагу найефективнішим, тим самим застерігаючи від помилок у доборі дидактичного матеріалу та використанні методів і прийомів навчання, в організації освітнього процесу. Вивчення й узагальнення передового досвіду

окремих персоналій або колективу може служити надійним критерієм для перевірки правильності теоретичних висновків.

За останні роки відбулися значні зміни в історико-педагогічній науці, оскільки у перші десятиліття незалежної України науковцями було піддано критичній оцінці весь доробок, всі ті історико-педагогічні надбання, які, як зазначає О. Сухомлинська, напрацьовувалися впродовж багатьох років у концепції розвитку радянської педагогічної науки. Після хвиль критичного осмислення історико-педагогічного досвіду дослідники загалом зазнали нищівної критики всього розвитку педагогічної науки, починаючи з 1917 року і закінчуючи 1990-ми роками, натомість активно досліджували педагогічний досвід діяльності дореволюційної школи та зарубіжної педагогіки.

Коло наукових інтересів істориків педагогіки упродовж останніх двадцяти років сконцентроване навколо проблем, питань і постатей, відкритих у попередні роки, але й намаганням глибше й повніше представити історичні феномени і особистості. Тематика розкривала проблеми національного виховання та національної освіти, персоналій, які розвивали цю проблематику [16, с. 42]. Останнє ж десятиліття характеризується тенденцією до розширення предметного дослідницького поля історико-педагогічної науки та намірами об'єктивного його дослідження обраного періоду. До історико-педагогічного дискурсу науковці долучали багато нового матеріалу, який був невідомий у період радянської доби через заборону чи накладання «табу». Саме тому великим потоком поповнювався зміст для вивчення нового матеріалу про постаті вчених-українців в еміграції таких як С. Русова, І. Огієнко, Б. Грінченко. З'явилася велика кількість праць про специфічні методи навчання і виховання засобами народної педагогіки.

Дослідники історії педагогіки стали активно досліджувати історію української освіти в Західній Україні: Галичині, Буковині, Закарпатті, починаючи з доби, яка характеризується посиленням боротьби українців Галичини за національну освіту, описано в дослідженнях О. Гайдая та Д. Герцюка [5; 6]. Мовна політика Центральної Ради, Гетьманату та директорії

Української народної республіки стала предметом наукового дослідження О. Данилевської [7]. Розвиток навчальної термінологічної лексики у процесі розбудови української системи освіти кінця XIX – початку 30-х років XX століття розглядає у своєму дослідженні В. Авраменко [1].

У низці наукових розвідок питання навчання української мови розглядається дотично до загальнодидактичних проблем: поширення словесних методів навчання (Т. Довженко) [8], розвиток ідей природовідповідності в українській педагогічній науці (О. Лучко) [14]. Велику групу становлять дослідження з вивчення можливостей використання педагогічних ідей І. Огієнка, С. Русової, інших педагогів, що входили до переліку так званих «білих плям» для використання їх педагогічної спадщини в освітньому процесі [9; 12; 15]. На часі проблеми визначення теоретико-методологічних засад історії педагогіки як науки; з'ясування причин недооцінювання історико-педагогічного знання як компонента педагогічної підготовки в структурі університетської освіти та прагнення науковців привернути увагу закладів вищої освіти до значення історії педагогіки як науки для вирішення актуальних проблем підготовки майбутніх фахівців до подальшої практико-орієнтовної діяльності в закладах освіти; актуалізація пріоритетів у царині історії педагогіки як науки з урахуванням здобутків, невирішених проблем, глобалізаційних процесів та викликів сьогодення.

Отже, історія педагогіки як наука постійно розвивається низкою джерел, з-поміж яких найважливішими є законодавчі документи й положення про освіту, передовий досвід українських та зарубіжних закладів вищої освіти, критичне використання спадщини минулого, історико-педагогічного контексту великої кількості педагогічних персоналій, дані наукових досліджень, історико-педагогічних розвідок, присвячених актуальним проблемам освіти і науки. Історія педагогіки як наука інтегрує знання задля формування світогляду майбутніх спеціалістів, здатності до аналізу, порівняння певних педагогічних явищ в їх історичній ретроспективі, вироблення у майбутніх фахівців стійких

умінь критично й креативно використовувати історико-педагогічну спадщину в майбутній професійній діяльності.

Література

1. **Артеменко В. І.** Розвиток навчальної термінологічної лексики у процесі розбудови української системи освіти (кінець XIX – початок 1930-х рр. XX століття): дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01/ Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2003. – 222 с.

2. **Артемова Л. В.** Історія педагогіки України : підручник / Л. В. Артемова. – К., Либідь, 2006. – 424 с.

3. **Алексюк А. М.** Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія / Анатолій Миколайович Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 558 с.

4. **Березівська Л. Д.** Реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті : монографія / Л. Д. Березівська. – К. : Богданова А. М., 2008. – 406 с.

5. **Гайдай О. М.** Рух української громадськості за національну початкову освіту (кінець XIX ст. – початок 1917 р.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01/ Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. – Одеса, 2005. – 220 с.

6. **Герцюк Д. Д.** Учительський рух на західноукраїнських землях (друга половина XIX – початок XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Київський державний університет імені Тараса Шевченка. – К., 1996. – 196 с.

7. **Данилевська О. М.** Мовна політика Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 2004. – 202 с.

8. **Довженко Т. О.** Словесні методи навчання у діяльності початкових шкіл України другої половини XIX ст.: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Харківський державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. – Харків, 2002, 2012 с.

9. **Загальна педагогіка та історія педагогіки: підручник** / К. А. Аймедов, В. В. Бабієнко, В. А. Бабієнко, В. В. Сторож. – К. : Видав. Дім «Слово», 2014. – 352 с.
10. **Зайченко І. В.** Університетська освіта: навч. посіб. / І. В. Зайченко. – Чернігів, 2009. – 200 с.
11. **Історія педагогіки:** / за ред. проф. М. В. Левківського, д-ра пед. наук О. А. Дубасенюк. – Житомир : Житомирський державний педагогічний ун-т, 1999. – 336 с.
12. **Історія педагогіки: лекції та хрестоматія: навч. посібник** / Є. І. Федорчук, В. В. Федорчук. – Кам'янець-Подільський : Вид-во ПП Звальнойко, 2007. – 320 с.
13. **Кравець В. П.** Зарубіжна школа і педагогіка ХХ століття / В. П. Кравець. – Тернопіль, 1996. – 290 с.
14. **Лучко О. М.** Розвиток ідей природовідповідності в українській педагогічній науці (кінець ХVІІІ – ХХ ст.): дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. – К., 2004. – 200 с.
15. **Лузан П. Г.** Історія педагогіки та освіти в Україні: навч. посіб. / П. Г. Лузан, О. В. Васюк. – К. : НАКККі, 2010. – 296 с.
16. **Сухомлинсько О.** Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної думки в Україні // Шлях освіти. – 1999. – №1. – С. 41 – 45.
17. **Сухомлинська О.** Персоналія в історико-педагогічному дискурсі // Шлях освіти. – 2001. – №4. – С. 10 – 15.

Nahrybelnyi Ya. A.

The Development of History of Pedagogy as a Science in Independent Ukraine

The article deals with the problem of the development of history of pedagogy as a science in independent Ukraine, outlines the prioritized directions that are the subject of scientific developments of the researchers, in particular: the purpose and tasks of the history of pedagogy as a science, modern approaches to the description of the history of the formation of Ukrainian and foreign universities, the content of teaching and methodological support for applicants of higher education; describes the requirements for the content of current textbooks, which act simultaneously as a means of forming pedagogical thinking in future teachers, and a means of

pedagogical knowledge; determines the theme of the reorientation of scholars from studying general issues of the historical context of pedagogy to researching of the following essential aspects: the characteristic of approaches to the description of history of the formation of Ukrainian and foreign universities in the chronological boundaries of a certain historical period from the perspective of the general development of education; analysis of the content of current textbooks and teaching manuals on the history of pedagogy considering the achievements and tendency in the history of Ukrainian pedagogical; defining of theoretical and methodological principles of the history of pedagogy as a science; discovering the reasons for underestimating historically-pedagogical knowledge as a component of pedagogical training in the structure of university education and the endeavor of scientists to attract the attention of higher educational establishments to the significance of the history of pedagogy as a science to solve the current problems of preparing future professionals for future practical orientation occupation in educational establishments.

Key words: the history of pedagogy as a science, textbooks and teaching guides on the history of pedagogy, the object and subject of the history of pedagogy as a science, the priority directions of the development of the history of pedagogy as a science.

Відомості про автора

Нагрибельний Ярослав Анатолійович – кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Херсонської державної морської академії.
Коло наукових інтересів: історія педагогіки, філософія, історія мореплавства.

Стаття надійшла до редакції 20.07.2017 р.

Прийнято до друку 29.09.2017 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Куликова Л. Б.